

„Zatím jsme ubozí břídilové, a je těžké se s tím spřátelit!“

Vzpomínky na začátky české filmové výroby do roku 1914

Nejstarší období české kinematografie z let 1896–1914 patří k obdobím nejméně probádaným, jakož i s nejvíce nejasnostmi, a to ve filmové výrobě, distribuci i v předvádění.¹⁾ Tehdejší česká filmová tvorba vznikala velmi pomalu a značně omezeně, pro nedostatečné finanční a materiální zajištění, neexistující zázemí, nezkušenost tvůrců i nezáměr orgánů a úřadů se pohybovala na hraně professionalismismu a amatérismu. Filmově historické bádání komplikuje rovněž torzovitost dochovaných filmových materiálů a nedostatek věrohodných pramenů. I z těchto důvodů mohou pro historický výzkum dané epochy být kromě archivních, časopiseckých nebo novinových zdrojů užitečné také vzpomínky přímých aktérů či jejich současníků.

Pro nejranější údobí českého filmu se podobných vzpomínek dochovalo poskrovnu, v podobě článků v tisku,²⁾ výročních brožur či korespondence, o to cennější však může být pohled, který nám dnes zprostředkovává k poznání dobové atmosféry a některých detailů.³⁾ Badatelské využití takového vyprávění přináší ovšem i svá úskalí. Vzpomínání může být nespolehlivé, obzvlášť pokud se odehrává s velkým časovým odstupem, mnohdy i několika desítek let. Vzpomínající v některých případech zaměňují události, nepřesně či špatně je popisují, pletou si aktéry, chybně určují dataci či posloupnost. Nehledě na to, že narátor mnohdy z různých příčin některé události záměrně zamlčí nebo pozmení. Badatel je tedy nucen tyto texty číst kriticky a důsledně je ověřovat s prameny a dosavadními výzkumy.

- 1) V poslední době se ovšem daří díky nelehkému výzkumu i toto období postupně rozkrývat, například Ivan Klimeš, *Kinematograf! Věnc studii o raném filmu*. Praha: Národní filmový archiv — Casablanca 2013. Michal Večeřa, „Jen pro pár kin a hodně lacino“. Hrané filmy v obchodních plánech pražských výroben mezi lety 1911 a 1915. *Iluminace* 29, 2017, č. 1 (105), s. 5–28.
- 2) Poděkování za obětavou pomoc při obstarání některých novinových textů patří kolegyni z Národního filmového archivu Soně Weigertové. Svatava Šteinerová aj., *Bibliografie dějin československé fotografie a kinematografie*. Praha: Národní technické muzeum 1967.
- 3) Vynechány jsou pro svou specifickou audio rozhovory pořízené v rámci orální historie. Z období před první světovou válkou mohou být pro případného badatele relevantní rozhovory s herečkami Bertou Friedrichovou-Reimanovou, Katy Kaclovou-Vališovou a s kameramanem Josefem Brabcem, které v 60. letech vedl filmový historik Zdeněk Štábla. Viz Národní filmový archiv, Sběrka zvukových dokumentů, N0200-01-01-ROT-A Katy Kaclová-Vališová (1965 Praha, přepis), N0004-01-01-ROT-A Berta Friedrichová-Reimanová (1967 Mariánské Lázně, přepis), N0020-01-01-ROZ-A Josef Brabec (květen 1969 Čimelice, přepis). Zdeněk Štábla rovněž vedl v roce 1966 v Praze rozhovor s Vincencem Pokorným, záznam se však v Národním filmovém archivu nedochoval.

V edici přinášíme doposud nalezené texty, v nichž je hlavním tématem výroba českých filmů v raném období kinematografie od roku 1898 do konce roku 1914. Seřazeny jsou chronologicky podle toho, kdy byly autory sepsány či jak vyšly tiskem. Současně tyto vzpomínky můžeme tematicky rozdělit na dvě oblasti. První obsahuje texty věnující se průkopnickému úsilí Jana Kříženeckého při tvorbě prvních českých filmů a jeho výstavnímu Českému kinematografu v roce 1898.⁴⁾ Druhá se zaměřuje na období těsně před první světovou válkou, kdy se přibližně v letech 1910–1914 začala pozvolna rozvíhat první profesionální filmová výroba v Čechách a kdy v Praze vznikly i první malé filmové výroby Kinofa, Illusion a ASUM.

Prvním vzpomínajícím je typograf Ferdinand Gýra (rozený Ferdinand Laštovka; 18. 3. 1861 Praha – 15. 6. 1933 Praha), švagr a spolupracovník Jana Kříženeckého. Ve svém nedokončeném článku z časopisu *Kino* jako očité svědky popisuje nejen první setkání Kříženeckého s filmem v roce 1896, ale i jeho aktivní filmařské začátky.

Herec Josef Šváb-Malostranský (rozený Josef Malhiáš Johann Schwab; 16. 3. 1860 Praha – 30. 10. 1932 Praha) pro čtenáře *Rozprav Aventina* a *Filmového kurýra* ze své paměti dvakrát vylovil kromě účasti v prvních Kříženeckého „hraných“ filmech (*DOSTAVENÍČKO VE MLÝNICI*, *VÝSTAVNÍ PÁRKAŘ A LEPIČ PLAKÁTŮ*, *SMÍCH A PLÁČ*, *ŽOFÍNSKÁ PLOVÁRNA*) i zážitky ze svého angažmá u první filmové společnosti Kinofa roku 1913 (*PĚT SMYSLŮ ČLOVĚKA*).

Herec a režisér Antonín Vaverka (rozený Antonín Josef Waverka; 31. 10. 1868 Praha – 2. 6. 1937 Praha) sepsal kolem poloviny 30. let ve svých memoárech zkušenost s Janem Kříženeckým, když v létě 1906 spolu natočili filmovou vložku *SATANOVA JÍZDA PO ŽELEZNICI* (1906) pro divadelní představení smíchovské Arény.⁵⁾

Text scenáristy a dramatika Emila Artura Longena (rozený Emil Václav František Pittermann; 29. 6. 1885 Pardubice – 24. 4. 1936 Benešov u Prahy) se věnuje již zmiňované společnosti Kinofa. Ten se snažil připomenout spoluzakladatele Kinofy a kavárníka Josefa Kejře, jenž ho na začátku 10. let angažoval pro tvorbu prvních hraných filmů této společnosti (*RUDI NA KŘTINÁCH*, *RUDI SE ŽENÍ*, *RUDI NA ZÁLETECH*, *RUDI SPORTSMAN*). Snímky vznikaly ve spolupráci s dalším filmovým průkopníkem Antonínem Pechem. Longen popisuje, jak probíhalo tehdejší natáčení a problémy s ním spojené (nedostatek finančního kapitálu, chatrné kulisy, špatný výsledek), a také přibližuje výrobní zázemí této společnosti.

V lokálním periodiku *Rakovnické noviny* si čtenáři mohli přečíst „feuilleton“ jedné z prvních českých filmových hereček Bertý Friedrichové-Reimanové (rozená Bertha Maria Friedrichová; 26. 1. 1892 Praha – 9. 9. 1975 Mariánské Lázně), v němž přibližila obtížný vznik veselohry *JARNÍ SEN STARÉHO MLÁDENCE* (1910) a osudy jejího tvůrce Josefa Kříčenského.⁶⁾ Podobně jako Longen i ona zažila

4) K tvůrčí dráze Jana Kříženeckého viz Zdeněk Štábla, *Český kinematograf Jana Kříženeckého*. Praha: Československý filmový ústav 1973. Ivan Klimeš, *Český kinematograf v Královské oboře 1898*. In: Týž, *Kinematograf! Věnc studii o raném filmu*. Praha: Národní filmový archiv — Casablanca 2013, s. 24–39. Jaroslav Lopour, *Satan's Best Ceremony: The Identification of Three Films by Jan Kříženecký*. *Iluminace* 31, 2019, č. 1 (113), s. 91–103. Jeanne Pommeau – Jiří Anger, *The Digitization of Jan Kříženecký's Films*. *Iluminace* 31, 2019, č. 1 (113), s. 104–107. Jiří Anger, *Found footage efekt. Digitální Kříženecký a prasklina filmového média*. *Iluminace* 31, 2019, č. 2 (114), s. 89–118. Životopis Jana Kříženeckého. Filmový přehled. Dostupné online: <<http://www.filmovyprehled.cz/cs/person/127419/jan-krizenecky>>, [cit. 15. 1. 2020]. Alena Šlingerová, *Jan Kříženecký a skutečnost přelomu století*. *Revue Filmového přehledu*. Dostupné online: <<https://www.filmovyprehled.cz/cs/revue/detail/jan-krizenecky-a-skutecnost-prelomu-stoleti>>, [cit. 15. 1. 2020].

5) K projektu blíže viz Jaroslav Lopour, *Satan's Best Ceremony: The Identification of Three Films by Jan Kříženecký*. *Iluminace* 31, 2019, č. 1 (113), s. 91–103.

6) Berta Friedrichová-Reimanová — stejně jako později mnoho let odborná literatura — zaměřovala Josefa

situace, kdy při natáčení chyběly finanční zdroje, a bylo tudíž nutné natáčet v přírodě a čekat na dobré světelné podmínky.

Drobné úlomky ze života a filmové tvorby Kříženeckého přinesla i dcera jeho nejstarší sestry Ludmila Pacáková (26. 2. 1888 Praha – 19?? Praha) v dochovaném soukromém dopise svému bratranci JUDr. Iljovi Kříženeckému (rozený Ilija Stanislav Norbert Rudolf Kříženecký; 8. 11. 1904 Praha – 197? Praha).

Jiný pohled na výrobní společnost Kinofa přináší její bývalý zaměstnanec Jan Fišer (data a místa narození a úmrtí neznámá). Věnuje se v něm především vzniku dokumentárního filmu VI. VŠESOKOLSKÝ SLET V PRAZE 1912. Doposud se v odborné literatuře⁷⁾ tvrdilo, že tento snímek měl úspěch v kinech — a povedlo se jej zdárně vyvézt i do zahraničí. Podle Fišera však o film tuzemská kina nejevila zájem — dokonce ani samotní Sokolové neměli pro snímek patřičné pochopení. Dílo tedy muselo být zkráceno na krátkometrážní předfilm, ovšem ani to mnoho nepomohlo. Většího zájmu o film neprojevila ani cizina. Kinofa se i následkem tohoto neúspěchu zadlužila — svoji situaci chtěla řešit natáčením krátkých hraných filmů, ale její konec se nezadržitelně blížil.

Národnímu technickému muzeu své podrobné vzpomínání na Kříženeckého a na Český kinematograf při Výstavě architektury a inženýrství na pražském Výstavišti z léta a podzimu 1898 věnoval Vincenc Pokorný (rozený Winzenz Pokorný; 5. 4. 1875 Praha – 5. 11. 1968 Praha). Jako mladší bratr Kříženeckého společníka Josefa Františka Pokorného byl účasten nejen provozu tohoto výstavního kina, ale taktéž prvních pokusů s výrobou českých filmů. Již v minulosti zveřejněné Pokorného dopisy⁸⁾ jsou nyní obohaceny i o odpověď archiváře Jana Klepla.

Kaleidoskop vyprávění uzavírají spisovatel a dramatik František Langer (3. 3. 1888 Praha – 2. 8. 1965 Praha) a režisér, novinář a sportovec Jan A. Palouš (rozený Jan Leopold Alois Pallausch; 25. 10. 1888 České Budějovice – 25. 9. 1971 Praha). Tito muži těsně po vyhlášení první světové války na podzim roku 1914 realizovali v produkci společnosti ASUM Maxe Urbana situační veselohru NOČNÍ DĚS. Langer odpovídá na otázky filmových historiků Československého filmového ústavu, mimo jiné jak se stal autorem námětu zmíněného snímku.

Palouš, jenž měl těsně před světovou válkou možnost poznat berlínskou výrobu filmů, musel svůj projekt vytvořit nejen v mezní dějinné situaci, ale i za nepříznivých podmínek. Kromě uvývání účinkujících na jiný druh hereckého projevu narážel zejména na nepochopení a těžkosti od správy Divadla na Vinohradech, rakouských úřadů i policie.

Edice v příštím čísle *Illuminace* bude obsahovat vzpomínky na českou filmovou distribuci a předvádění v raném období české kinematografie do vyhlášení první světové války v roce 1914.

Jaroslav Lopour

Kříženeckého za Jana Kříženeckého. Viz Zdeněk Štábla, O jednom historickém omylu. In: Ivan Klimeš (ed.), *Filmový sborník historický* 3. Praha: Český filmový ústav 1992, s. 217–226.

- 7) Například Zdeněk Štábla, *Data a fakta z dějin československé kinematografie 1896–1945, I. svazek*. Praha: Československý filmový ústav 1988, s. 202 (interní tisk). Srov. Karel Tabery, *Filmová společnost Kinofa*. In: Martin Skyba (ed.): *Němý film v Rakousku-Uhersku 1895–1918 / Silent Films in the Austro-Hungarian Monarchy 1895–1918*. Praha: Český filmový a televizní svaz FITES 1995, s. 10–21.

- 8) Vzpomínky Ferdinandu Gýry, Josefa Švába-Malostranského, Vincence Pokorného a dopis Ludmily Pacákové byly již v *Illuminaci* otištěny před více jak dvaceti lety v edici o Českém kinematografu z roku 1898. Ivan Klimeš, *Z počátků českého filmu. Illuminace* 10, 1998, č. 1 (29), s. 177–208.